

**DOKUMENTATIONSARCHIV DES ÖSTERREICHISCHEN
WIDERSTANDES. JAHRBUCH 2002.**

SZERK.: CHRISTINE SCHINDLER

(Az Osztrák Ellenállás Levéltárának Évkönyve 2002)

Wien, DÖW, 2002. 184 p.

Tizenhat évvel ezelőtt, az első évkönyv bevezetőjében a szerkesztőség rámutatott arra, hogy bár értékes és egyre gyarapodó tudományos archívumukból több kiadványt jelentettek meg, mégis korlátozottak publikációs lehetőségeik. Ezért határozták el egy évkönyv rendszeres megjelentetését, amelyben tanulmányok, cikkek, referátumok mellett tudósítások mutatják be a DÖW éves tevékenységét. A szerkesztők hangsúlyozták, hogy e célkitűzések megvalósításában távolról sem csak az archívum munkatársaira támaszkodnak, és nem korlátozzák tematikailag sem a kiadványt.

A 2002-es Jahrbuch mintegy 160 oldalán osztrák és német történészek, kisebb számban más nemzetbeliek mutatják be kutatásaik eredményeit az archívum alapítólevélében meghatározott témákban. A kötet végén tömören ismertetik a DÖW 2001. évi tevékenységét.

A kötetet *Fritz Verzetitschnek*, az Osztrák Szakszervezeti Szövetség (ÖGB) elnökének, az Osztrák Szocialista Párt (SPÖ) parlamenti képviselőjének a DÖW 2001. március 13-i éves közgyűlésén tartott ünnepi beszédének szövege vezeti be, hangsúlyozva az ÖGB szerepét a DÖW-ben. Az osztrák belpolitikai élet szélsőjobboldali irányzatára utalva elítélte a megnyilvánuló idegenellenességet, rasszizmust, antiszemitizmust, erre példát is idézett, és nyomatékosan aláhúzta: elérkezettnek látja az időt arra, hogy minden ember jóakaratóval, az Ausztriáért érzett felelősség alapján közösen törjék meg a „sokatmondó hallgatást”.

Az évkönyv nyolc tanulmányt közöl. Ezek – egy kivétellel – a náciizmus elleni harc, az ellenállás, az áldozatok és a második világháború kérdéseit taglalják. *Peter Steinbach*, a berlini Freie Universität professzora, a berlini Német Ellenállás Emlékhelyének tudományos vezetője és *Johannes Tuchel* docens, a berlini emlékhely vezetőjének közös tanulmánya Georg Elserről, az 1939. november 5-i Hitler elleni merénylet „magányos tetteséről” szól. Elsert még az 1990-es évek végéig széles körben áruónak, terroristának minősítették. München főpolgármestere például 1998-ban nem volt hajlandó koszorúval megemlékezni kivégzésének évfordulóján. A két történész-politológus szerző dokumentumok alapján mutatja be a „magányos tettes” merényletének náciellenes, antifasiszta motívumait és Elser életét.

Siegwald Ganglmair, a DÖW munkatársa Anton Schmid, a bécsi születésű Wehrmacht-szakaszvezetőről emlékezik meg, akinek tettét Oskar Schindleréhez hasonlítja. A vallásos, emberbarát szakaszvezetőt a náci hadbíróóság lengyel zsidók tömeges megmentéséért halálra ítélte, és 1942-ben Vilniusban kivégezték. 1967-ben Jad Vashem-kitüntetést és -emlékmet adtak át innepélyesen Bécsben özvegyének. Simon Wiesenthal feljegyezte, hogy egyes szomszédai áruónak nevezték, mások betörték az özvegy lakásának ablakát, és emiatt el kellett költöznie. 1968-ban a ZDF több millió néző előtt sugározta a „Schmid szakaszvezető” című tévéfilmet.

Karl Glauauf bécsi történész a Heinrich Kodre-lovagkeresztel kitüntetett, linzi származású Wehrmacht-vezérkari ezredes ellenállási tevékenységét dolgozta fel. A tanulmány érdekes összefüggéseket mutat ki a Stauffenberg-féle, 1944. július 20-i, Hitler-ellenes merényletet előkészítő csoport osztrák vonatkozásairól.

Michael Gehler egyetemi tanár, az innsbrucki egyetem munkatársa Karl Gruber egykori osztrák külügyminiszter 1934–45 közötti, széles körben vitatott, sajátos ellenzéki, ellenállási tevékenységét mutatja be. 1945 májusának első napjaiban Gruber lett az innsbrucki ellenállás vezetője, Bécsben pedig ideiglenes kormány alakult Karl Renner vezetésével. E két szervezet képezte – a pártokat tömörítve – az új osztrák államiség bázisát, és ezekből a szervezetekből alakultak ki a második köztársaság politikai grémiumai a második világháború után.

Daniel Heinz, az adventisták európai történelmi archívumának vezetőjének, a fridenau teológiai főiskola docensének írása a náciizmussal szembeszegülő protestáns szabadegyházak háborús ellenállását mutatja be. Konkrétan a reformadventisták ellenállását, egy olyan csoportosulás tevékenységét örökíti meg, amely nem tekintette magát klasszikus értelemben ellenállónak, de tagjai a katonai szolgálatot vallási meggyőződésükből kifolyólag még kivégzésük árán is megtagadták. Többüket a Wehrmacht hadbíróóságai halálra is ítélték.

Antoon Hullen, a Societas Verbi Divini (Az Isteni Szó Társasága) rend tagja Karl Hilferdingre, a náci zsidógyűlölet áldozatára emlékezik. Ehhez kapcsolódik P. Hilferding-Milfordnak, az áldozat testvérenek hozzászólása Hullen írásához. Mindketten az ugyancsak meggyilkolt Rudolf Hilferdingnek, a nemzetközileg ismert német szociáldemokrata vezetőnek, a Stresemann-, majd Müller-kormány pénzügyminiszterének a fiai voltak.

Hartmut Mehringer, a müncheni egyetem kortörténelmi archívumának vezetője és *Albert A. Feiber*, a levéltár munkatársának, a Dokumentation Obersalzberg gondozójának közös ismertetése az Obersalzbergi állandó kiállításról ad számot. A szerzők érdekesen elemzik a Berchtesgadenben évtizedeken át, sok évvel a háború befejezése után megnyilvánuló náci-szimpatáit. Ennél azonban érdekesebb az a történelmi, muzeológusi erőfeszítés, amellyel sikeresen szálltak ezzel szembe, és – főként a fiatalok körében – jelentős eredményeket értek el. A szerzők részletesen bemutatják a kiállítás felépítését: az 1933–45 közötti Németország történetét szövegben és képekben, Berchtesgaden, Obersalzberg helytörténetét. A Dokumentation Obersalzberg állandó kiállítást a bajor kormány határozata és beruházása alapján 1999. október 20-án nyitották meg „Adolf Hitler második lakhelyén és második kormányzékelyén”. Két év alatt 245 000 látogató kereste fel azt (jelentős számban diákok). A szerzők tanulmányuk főcímével egy látogató bejegyzését választották: „Sikeres kiállítás egy szörnyű időről”.

Barry McLoughlin egyetemi docens, történész, a bécsi egyetem kortörténelmi intézetének tanára, a DÖW külső munkatársának írása újabb tényeket tár elénk a szovjetunióbeli terrorról. Nem lehet megrendülés nélkül olvasni ezt a szinte száraz, sok adattal alátámasztott tanulmányt a Szovjetunióban kivégzett emigránsokról. Miközben McLoughlin megállapítja, hogy legnagyobb számban ártatlan lengyeleket és németeket végeztek ki, leszögezi, hogy 1937–38-tól kezdve a legnagyobb számban oroszok estek a terror, a kémhiztéria áldozatául. Kimutatja a kiugróan nagyszámú megtorlások időpontjait. Külön

tárgyalja az osztrák emigráció sorsát. A munka legjelentősebb részének azoknak a párthatározatoknak és titkosszolgálati belső utasításoknak a publikálása tekinthető, amelyek elindították az iszonyú terrorhullámot. A hivatkozott források nagy része az orosz történészek egészen újkeletű levéltári kutatásai eredményeként került elő, amelyeket sokáig elzárva őriztek, és a kutatók számára hozzáférhetetlenek voltak. A források, bizonyítékok publikálásának lehetősége az oroszországi belső viszonyok lényeges változását mutatja.

A Jahrbuch befejező része a DÖW 2001. évi tevékenységét ismerteti: a kuratórium ülését, az újjáválasztott elnökség névsorát, a személyi híreket – köztük az ebben az évben elhunyt alapító, Herbert Steiner halálát –, az új publikációk sorát (pl. Ausztriai zsidók Theresienstadtban; Ellenállás és üldöztetés Stájerországban 1934–45; Osztrákok emigrációban: Argentínában, Uruguayban, Paraguayban 1934–45 stb.). Éves tevékenységük sorából kiemelendő a holokauszt osztrák áldozatairól sokéves kutatómunka eredményeként megjelent CD-ROM (Namentliche Erfassung der österreichischen Holocaustopfer). A szakértők megemlítik a folyamatban lévő munkákat (pl. a Szovjetunió Németországban ledobott ejtőernyős ügynökeinek sorsát feltáró munkát – főként emigránsokból és antifasiszta iskolát végzettek közül állókról lehet szó, akik közül sokat elfogott és kivégezt a Gestapo –; az 1918–45 közötti osztrák diplomaták életrajzi kézikönyvét), beszámolnak az archívum gyarapodásáról, a DÖW által rendezett kiállításokról, valamint azokról a nemzetközi történelemszervevényekről, amelyeken munkatársaik részt vettek.

A Jahrbuch 2002 folytatja a DÖW évtizedek óta ápolt tradícióit, a korszerű informatika legújabb vívmányaival gazdagítva azt.